

Tina Kallehave
**"Mellem sociale relationer og arbejdsmarkedet:
Om viljen til integration"**

ur

Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige
(2006)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 12, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-026-4

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna ovanstående som upphovspersoner; att spridning av texten är tillåten, men endast i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

MELLEM SOCIALE RELATIONER OG ARBEJDSMARKEDET

OM VILJEN TIL INTEGRATION

Tina Kallehave

Indledning

I Danmark og i de øvrige skandinaviske lande udpeges immigranternes relativt lave beskæftigelsesfrekvens vedvarende blandt politikere som et afgørende udtryk for dårlig integration. De statsligt initierede integrationsindsatser har derfor ofte øget beskæftigelse som det mest centrale mål, og flere socialpolitiske indsatser handler netop om at sikre denne øgede beskæftigelse blandt immigranter. I Danmark har væsentlige midler i denne strategi været den alment gældende *Lov om aktiv socialpolitik*, nedsættelse af introduktionsydelsen til nyankomne flygtninge og senest integrationsaftalen »En ny chance til alle«. ¹ Det er, som indikeret, især arbejdet med og indsatser over for immigranten og dennes adfærd, der udpeges som relevante midler til at sikre øget beskæftigelse. Når en indsats over for arbejdsmarkedet eller velfærdssystemet nævnes, er det som sekundære midler, og de tilskrives dermed ikke samme afgørende betydning for at sikre en øget beskæftigelse. Den centrale placering af immigranten som et subjekt, ² der skal bearbejdes for at sikre beskæftigelse, gør det relevant at se på sammenhænge mellem opfattelsen af dette subjekt, immigranternes

---

1. Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, »En ny chance til alle«, Integrationsaftale mellem regeringen, Dansk Folkeparti og Socialdemokraterne, juni 2005. Aftalen danner grundlag for forslaget til *Lov om ændring af integrationsloven og udlændingeloven*, der blev lovbehandlet i efteråret 2005. Jf. også næste kapitel.

2. Mere præcist kan man sige, at immigranten som subjekt bestemmes som et objekt for bearbejdning. Til forskel fra tingen tilskrives dette objekt en vilje og anerkendes dermed samtidig som subjekt. Immigranten gøres som subjekt til objekt for bearbejdning. For en nærmere bestemmelse af subjektbegrebet, se Thomas Højrup, *Omkring livsformsanalysens udvikling*, København 1995.

praksis og vilkårene herfor. Artiklen synliggør og problematiserer modsætningsforholdet mellem på den ene side de statslige forventninger til den enkelte immigrant som et subjekt med en fri vilje til eller modstand imod integration, over for på den anden side immigranten som et subjekt, hvis vilje er bundet, og hvis handlemuligheder er begrænsede. Særligt fremhæves betydningen af de ofte oversete interne modsætningsforhold blandt immigranter som et centralt vilkår for udformningen af den enkelte immigrants hverdagsliv. Artiklen er baseret på kvalitative analyser med immigranter fra Somalia som omdrejningspunkt og omfatter bl.a. interviews med udvalgte immigranter og undersøgelser af kommunale sagsakter, love og faglitteratur.³

Velfærdsydelseernes forskellige former

De skandinaviske lande er som universalistiske velfærdsstater kendetegnet ved, at pligten til at yde omsorg for den, der ikke er i stand til at forsørge sig selv, påhviler staten. Borgere uden evne til eller mulighed for at forsørge sig selv bliver dermed en direkte økonomisk belastning for staten.⁴ I dette lys er det ikke overraskende, at der for statslige midler iværksættes mange initiativer, der skal give den enkelte mulighed for (igen) at forsørge sig selv. Det er i det hele taget den universalistiske velfærdsstats særkende, at omsorgen for den enkelte myndige borger i dén grad er et statsligt anliggende. Den velfærd, der i første halvdel af det 20. århundrede blev varetaget i familiernes partikulære former og lavenes særlige organisering, er nu i andre udformninger i vidt omfang tilrettelagt som et universelt træk ved velfærdsstaten.⁵ En udfordring for den universalistiske velfærdsstat blev med dette skifte at imødekomme borgernes særlige

3. Artiklen er udarbejdet på grundlag af forskningsprojektet »Arbejdsmarkedsrelationer og livsformernes kamp for anerkendelse« som et delprojekt under forskningsprogrammet *IMIO – Integration og Migration i Øresundsregionen*, Københavns Universitet og Lunds Universitet.

4. Grete Brochmann, »Statsborgerskab, medborgerskab og tilhørighed«, *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge.*, red. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink & Jon Rogstad, Oslo 2002, s. 56–84. Desuden Grete Brochmann: »Velfærdsstatsdilemmaer i det flerkulturelle Skandinavien«, forelæsning ved Københavns Universitet, arrangeret af projekt *IMIO*, København 2005.

5. Thomas Højrup, *Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej? Introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag*, København 2003.

og partikulære behov. En mangfoldighed af love blev midlerne, der skulle sikre borgerne denne adgang til velfærd.⁶

Denne udformning af den universalistiske velfærdsstat indebærer paradoksalt nok, at den enkelte borgers velfærd kun kan sikres gennem en bestemmelse af den enkeltes partikulære situation som en alment defineret kategori. At denne omskrivning ikke altid er lige uproblematisk viser sig, når den udmøntes i en konkret relation mellem velfærdssystemets forvaltere og den trængende borger. Det kommer f.eks. til udtryk, når københavnske hjemløseinstitutioner diskuterer, om immigranter fra Somalia, der opsøger og bor på herberger, nu også hører ind under herbergernes målgruppe og sociallovens § 94. Somalierne mangler ganske vist en bolig, men de er ikke nødvendigvis i den misbrugs- og livssituation, der præger herbergernes typiske brugere. De mange frustrationer, sagsbehandlere udtrykker, når immigranten fra Somalia endnu en gang ikke som aftalt møder op til samtalen, til sprogkurset eller til aktivering, er et andet eksempel. Sådanne uoverensstemmelser mellem de almene love og den enkeltes partikulære praksis håndteres nemlig ikke umiddelbart via en refleksion over og en revision af de kategorier og dermed af den forståelse af borgerne og deres problematik, der gør sig gældende i loven. Under statens love bliver den partikulære praksis, der kun delvist lader sig systematisere inden for rammerne af den almene kategori, som den dermed obstruerer, derimod bestemt som en lovbyggende praksis. Det sker f.eks., når immigranten som kontanthjælpsmodtager endnu en gang udebliver fra aktivering og som følge deraf endnu en gang får frataget sin kontanthjælp. Eller når immigranten som beboer på et herberg efter gentagne reprimander stadig ikke kan finde ud af at overholde husreglerne og derfor bliver bortvist fra herberget for hjemløse. Ræsonnementet synes at være, at den enkelte, ved at få frataget kontanthjælpen eller ved at blive bortvist fra herberget, må lære at forstå, at retten til velfærdsydelse sker på forhånd fastlagte betingelser og, eftersom den enkelte kan straffes, at det er op til den enkelte at indfri disse betingelser; altså møde til aktivering, overholde regler for modtagelse af gæster på værelset m.v. De skal, med en parafrasering af Åkerstrøm Andersens analyse,⁷ overholde deres del af

---

6. Ole Bernild, *Seks forelæsninger om velfærdsstatens udvikling*, www.hum.ku.dk/lov/arbejdspapirer/arbejdspapirer.htm, København 2003.

7. Niels Åkerstrøm Andersen, *Borgerens kontraktliggørelse*, København 2003.

kontrakten, og hvis de ikke gør det, er det deres eget ansvar. Misforholdet mellem lovene og immigranternes praksis kan imidlertid også ses som udtryk for en lovgivning og en forvaltning, der ikke er i stand til at tage højde for den særlige situation, der kendetegner immigrantens liv. Det vender jeg tilbage til i det følgende.

Immigranten som subjekt med vilje til integration

Inden for de senere år er dette fokus på den enkeltes ansvar blevet skærpet. Ændringen fra den såkaldte passive forsørgelse og klientgørelse til en aktiv socialpolitik indebærer, at den enkelte i stigende grad stilles til ansvar for sin egen situation.⁸ Denne skærpelse af den enkeltes ansvar, der i øvrigt også ses i uddannelses- og erhvervslivet,⁹ afspejler en særlig forståelse af den enkeltes handlemuligheder og en samtidig reduktion af det samfundsmæssige ansvar for den enkeltes liv.

Integrationsaftalen »En ny chance til alle« er et tydeligt udtryk herfor:

[...] Alle udlændinge, der kommer til landet, skal udvise vilje til integration. Derfor skal udlændinge, som får opholdstilladelse i Danmark, skrive under på en kontrakt om, at de vil lære dansk, gøre en indsats for at komme i beskæftigelse og overholde samfundets grundværdier. Målet er, at få udlændinge bosat i Danmark på lige fod med øvrige danskere skal være selvforsørgende og ydende borgere. Ved at overholde kontrakten viser den enkelte person, at hun eller han har viljen til at blive integreret i det danske samfund...

3.2. Som et led i integrationskontrakten skriver alle udlændinge under på en kontrakterklæring om, at de vil respektere samfundets grundlæggende værdier. For eksempel at de vil overholde straffelovens regler. At de vil arbejde for deres børns integration – ikke mindst ved at sikre børnenes skolegang. Og at de vil respektere det enkelte menneskes frihed og personlige integritet samt ligestilling mellem kønnene [...] ¹⁰

8. Caspar Villadsen, *Det sociale arbejdes genealogi*, København 2004.

9. Kirsten Marie Bovbjerg, *Følsomhedens Etik. Tilpasning af personligheden i New Age og moderne Management*, Højbjerg 2001.

10. »En ny chance til alle«, 2005 [mine understregninger].

Det er ved at lære dansk, ved at gøre en indsats for at komme i beskæftigelse og ved at overholde samfundets grundværdier, at den enkelte immigrant overholder kontrakten og dermed »beviser« sin vilje til integration. Den, der ikke overholder kontrakten, bliver dermed omvendt en, der ikke vil lære dansk, ikke vil gøre en indsats for at komme i beskæftigelse og ikke vil overholde samfundsmæssige grundværdier. Den, der ikke overholder kontrakten, viser således ikke vilje til integration men vilje mod integration; modvilje. Den, der ikke overholder kontrakten, vil ikke integreres. Denne implicitte forståelse af den enkeltes *vilje* som afgørende for integration indebærer en anerkendelse af den enkelte immigrant som en *fri vilje*. Som en fri og uhindret vilje, der kan vælge til og vælge fra. Det er op til den enkelte at træffe de rette valg. Immigranten er anerkendt som en person med ret og rådighed over sig selv og sine beslutninger. Integration bliver dermed den enkelte immigrants personlige ansvar, hvilket samtidig gør det muligt at stille den enkelte til ansvar for mislykket integration.

Det er derfor relevant at spørge, om der overhovedet er tale om en reel valgsituation. Hvad er alternativet til at underskrive kontrakten? Der fremsættes ikke direkte noget alternativ, men alternativet antydes i integrationsaftalens sammenkobling af kontrakten og opholdstilladelsen: »Derfor skal udlændinge, som får opholdstilladelse i Danmark, skrive under på en kontrakt [...]«. Dette implicerer, at den, der ikke vil skrive under på kontrakten, fravælger en fremtidig opholdstilladelse. Om der er tale om en reel valgsituation må være betinget af, om et alternativt opholdssted reelt er tilgængeligt. Underskrivelsen af kontrakten handler imidlertid også om tilstedeværelsen af en anden valgsituation, og det er denne valgsituation, der har denne artikels interesse. *Er betingelserne for at indfri kravene om at stræbe efter at komme i beskæftigelse og overholde samfundets grundværdier et spørgsmål om den enkeltes vilje?* Kan den enkelte bare sådan beslutte sig for at ville og kunne handle i overensstemmelse med disse mere eller mindre klart foreskrevne værdier? Hvad er konsekvenserne, hvis immigranten reelt set ikke befinder sig i den valgsituation, som realiseringen af kontrakten forudsætter?

Jeg vil i det følgende udfordre idéen om immigranten som et frit subjekt, der uhindret kan vælge til og fra. Jeg vil gøre det ved at vise, hvordan de i Danmark bosiddende somaliere udgør en gruppe af borgere, der på mange måder adskiller sig fra hinanden, indgår i vidt forskellige relationer

og samtidig står i et indbyrdes anerkendelsesforhold til hinanden. Viljen og dens begrænsninger kan udforskes i disse mange forskellige relationer, men jeg vil her gøre det ved at tage udgangspunkt i forholdet mellem den enkeltes selvforståelse og den differentiering, der kendetegner de interne netværk, immigranter fra Somalia tager del i. Med dem som eksempel vil jeg med andre ord belyse træk af den komplekse kontekst, immigranter indgår i, samt denne konteksts betydning for udformningen af immigranternes liv og muligheder for at udøve deres frie vilje.

Somaliere med fælles baggrund, men alligevel forskellige

Selv om der siden 1970'erne har boet immigranter fra Somalia i Danmark, var det først i løbet af 1990'erne, at de for alvor begyndte at få offentlighedens opmærksomhed. Konflikterne i Somalia havde udviklet sig til borgerkrigs-lignende tilstande, og fra slutningen af 1980'erne begyndte store dele af befolkningen at flygte til såvel nært- som fjerntliggende lande. I Danmark (og de øvrige skandinaviske lande) blev de anerkendt som flygtninge fra Somalia; som *somaliske statsborgere*. Ud over de eventuelle, medbragte identitetspapirer, hvis rigtighed de danske myndigheder på grund af den politiske situation i Somalia rejste tvivl om, inddrog myndighederne desuden nationalitetstests og sprogtests i vurderingen af flygtningenes statsborgerskab. Frem til 1996 blev hovedparten af flygtningene fra Somalia anerkendt som *de facto flygtninge*. Dette afspejler, at befolkningen i Somalia *generelt* blev opfattet som værende i risiko for vilkårlige overgreb. På grundlag af de såkaldte *Fact-Finding Missions*-rapporter, som ofte var baseret på et nordisk samarbejde, begyndte Udlændingestyrelsen i Danmark imidlertid allerede fra 1996 at skelne mellem flygtninge fra såkaldt sikre og ikke-sikre områder. Denne skelnen tog udgangspunkt i den politiske udvikling efter 1991, hvor centralmagten i Somalia havde mistet grebet om landets politiske udvikling og efterfølgende var blevet afløst af lokale myndigheder i flere områder. En politisk udvikling, der blandt forskere og i Udlændingestyrelsen kædes sammen med de klanbaserede ældsteråds fornyede politiske indflydelse.¹¹ En del af disse områder blev

11. Udlændingestyrelsen, *Rapport fra fact-finding mission til Nordøst- og Nordvestsomalien*

på dette nye grundlag vurderet som sikre områder – og dermed som områder, der var i stand til at sikre den enkelte den fornødne beskyttelse mod vilkårlige overgreb;¹²

Det har igennem årene været en afgørende forudsætning for Udlændingestyrelsens behandling af asylansøgninger fra *somaliske statsborgere*, at ansøgerens *klantilhørsforhold* blev fastlagt. Styrelsen har således i alle sager lagt vægt på den enkelte ansøgers klantilhørsforhold. De ansøgere fra Nordøst- og Nordvestsomalien eller fra Hiran-regionen, som er meddelt afslag, har typisk tilhørt en af de traditionelt hjemmehørende klaner, det vil sige de såkaldt »resident« klaner i de pågældende områder. [Mine kursiveringer.]¹³

Dette regionale perspektiv, der i øvrigt også gjorde sig gældende i Sverige, Norge og Holland,¹⁴ indebærer, at retten til asyl ikke længere blev koblet til situationen i Somalia som helhed, men til situationen i det område, den enkelte blev kategoriseret som hørende til. Dette tilhør blev i afgørende omfang defineret på grundlag af klanforholdet. Asylansøgere kunne dermed afvises, hvis det område, hvor deres klanfamilie var dominerende, også var erklæret for sikkert område. At man ikke kunne betragte disse områder som sikre for medlemmer af andre klanfamilier skyldes forståelsen af konflikterne, bl.a. som modsætningsforhold mellem forskellige klanfamilier.

Udlændingestyrelsens skelnen mellem asylansøgere fra Somalia i forhold til lokalt og klanmæssigt tilhør markerer således en bevidsthed om, at anerkendelsen af Somalia og af befolkningen som *somaliske statsborgere* samtidig blev, ikke blot udfordret, men reelt overtrumpet af et andet princip for tilhør; nemlig *klanforholdet* og dets betydning for den enkeltes sikkerhed. Trods opmærksomheden på disse centrale modsatrettede principper blev flygtningene fra Somalia alligevel anerkendt via relationen til Somalia og ikke via relationen til klanfamilien, hvormed klankategorierne blev fortrængt. De blev anerkendt som somaliske flygtninge og dermed via en kategori om nationen – om et folk. Denne anerkendelse som

---

(*Somaliland*), 13. april–8. maj 1996, s. 8–9.

12. Udlændingestyrelsen, *Årsberetning 1997*, s. 96–96.

13. *Ibid.*, s. 97–98.

14. *Ibid.*, s. 97.

somaliere bliver også efterfølgende den primære kategori, immigranter fra Somalia opfattes, omtales og behandles under af såvel politikere som af det danske velfærdssystem.

Blikket for immigranternes interne forskelle fortaber sig

De markante interne forskelle blandt somaliere, som konflikten kan ses som et udtryk for – og som bragte mange somaliere på flugt, – forsvinder i betydelig grad med anerkendelsen af dem som *somaliske* flygtninge i Danmark. Her bliver det i stedet forskellene mellem somaliere og det danske system, som får opmærksomhed. Blikket for de interne forskelle fortrænges til fordel for de forskelle, der træder frem i forhold til det danske system, og som samtidig tilskrives hele gruppen af immigranter fra Somalia, somaliere.

De kommunale medarbejdere, der skulle varetage opgaverne med integration af flygtninge fra Somalia, erfarede gentagne gange, at de redskaber, de havde udviklet til integrationsarbejde, ikke var specielt virkningsfulde over for disse nye flygtninge. Kategorierne somaliere og somaliske flygtninge blev hurtigt behæftet med ord som analfabeter, dovne, svære at motivere og aktivere, arbejdsløse, meget fremmede i deres kultur, ulovligt familiesammenførte og fra store familier med alt for mange børn. Ganske vist var integrationsmedarbejderne opmærksomme på en række interne forskelle, f.eks. hvad angår mulighederne for at motivere somaliere til sprogkurser og aktiveringsforløb. Nogle viste sig faktisk at være utrolig motiverede. Alligevel blev det historierne om det »umulige integrationsarbejde«, der kom til at dominere. De interne forskelle blev underordnet en national stereotypisering, der med få undtagelser blev understøttet og bestyrket af politikere og medier.¹⁵

Tendensen til at overse de interne forskelle blandt immigranter fra Somalia forstærkes yderligere af det sociale arbejdes organisering som forvaltning af paragraffer. Denne struktur indebærer, at socialarbejdere

---

15. Ulla Holm Fadel, Peter Hervik & Gitte Vestergaard, »De 'besværlige' somaliere«, *Den generende forskellighed. Danske svar på den stigende multikulturalisme*, red. Peter Hervik, København 1999, s. 171–213.

primært konfronteres med målgrupper, hvis adfærd og sociale situation med større eller mindre held kan tolkes ind under de paragraffer, de forvalter. Når socialarbejderne primært møder immigranter fra Somalia på herbergerne for hjemløse eller i den kommunale sagsbehandling og aktiveringsenhed, så møder og erfarer de dem netop som hjemløse eller som kontanthjælpsmodtagere; som borgere med helt særlige behov, som man netop forestiller sig, kan afhjælpes gennem lovens forvaltning og den pågældende borgers egen indsats. Og møder de dem tilmed som somaliere, får de begrænset erfaring med denne etniske gruppe, og det bliver yderligere vanskeligt at fastholde bevidstheden om den interne differentiering somalierne imellem.

Problemerne med denne nationale stereotypisering er mange. Den medfører nemlig ikke blot en begrænset indsigt i immigranternes interne forskelle og dermed et forenklet og ikke tilstrækkeligt differentieret grundlag for arbejdet med denne gruppe. Det er naturligvis meget vigtigt. Men vigtigt er også, at denne blindhed indskrænker forståelsen for de *interne forskelle i immigrantgruppen, som har afgørende betydning for immigranternes hverdagsliv*. En tese i denne artikel er, at immigranternes praksis konstitueres i langt mere komplekse rum, end det rum, der etableres i relationen mellem f.eks. immigranten som kontanthjælpsmodtager og sagsbehandleren som lovenes forvalter. Immigrantens praksis og »vilje til integration« lader sig dermed ikke belyse alene ved et fokus på relationerne mellem immigrant og sagsbehandler samt dennes vurdering af immigrantens praksis. En udforskning af immigrantens praksis må med andre ord tage udgangspunkt i en udforskning af denne som immigrant og ikke kun som et subjekt med eller uden vilje til »integration«. De kampe, der ser ud til på den ene side at handle sig om sagsbehandleren og hendes forsøg på at få immigranten til at overholde loven og dermed realisere paragraffens hensigt, og på den anden side om immigranten, der udebliver fra aktivering, fra sprogskole, flytter adresse og dermed ikke realiserer den praksis, som paragraffen foreskriver, lader sig med andre ord ikke belyse alene ved at se på kampene *i sig selv*. De andre vilkår, der betinger såvel sagsbehandlerens som immigrantens praksis i relationen, må inddrages. I denne artikel handler det om immigrantens »vilje til integration«, og det er derfor betingelserne for immigrantens praksis og udøvelse af vilje, vi skal se nærmere på i de efterfølgende afsnit. Udgangspunktet vil være de

interne forskelle blandt somaliere og deres betydning som vilkår for den enkeltes handlinger og tilrettelæggelse af hverdagslivet.

Fraværet af et alment fælles grundlag blandt immigranterne

Det danske samfunds anerkendelse af immigranter fra Somalia som en befolkningsgruppe, der kan tales om under ét, modsvares ikke af det hverdagsliv og de indbyrdes forskelle og relationer, der kendetegner disse immigranter. Immigranterne fra Somalia lader sig ikke beskrive som én somalisk immigrantgruppe, men derimod som en gruppe af immigranter fra Somalia, der adskiller sig fra hinanden på flere forskellige måder.

At immigranterne fra Somalia ikke lader sig bestemme som én somalisk immigrantgruppe afspejles blandt andet i de fra somalisk side gentagne men ikke fuldt ud vellykkede bestræbelser på netop at etablere ét netværk af somaliere i Danmark. Hensigten med dette netværk var bl.a. at etablere et samarbejde mellem dem om de problemer, de somaliere oplevede med integration i Danmark. Arbejdet med etableringen af netværket mødte imidlertid modstand fra immigranterne selv. Men modstanden skyldtes tilsyneladende ikke manglende enighed om, at livet i Danmark byder på store og ofte svært håndterbare udfordringer. Den skyldtes i langt højere grad divergerende forståelser blandt immigranterne af, hvem de er, hvem de kan arbejde sammen med, og i forlængelse heraf, hvori problemerne mere præcist består, hvordan de kan løses, og af hvem.

På et møde, hvor en lang række immigranter fra Somalia var samlet for at diskutere netværkets muligheder, kom de indbyrdes modsætningsforhold blandt andet til udtryk i en diskussion af netværkets potentielle hjemmeside. Her blev det klart, at netop symbolet på den somaliske republik, det blå flag med den hvide, femtakkede stjerne, ikke kunne bruges til markere det somaliske netværk og dets grundlag. Anvendelsen af flaget som symbol ville tværtimod hæmme mulighederne for et samarbejde mellem immigranterne fra Somalia i Danmark. Det danske samfunds anerkendelse af flygtningene fra Somalia som somaliere har nok betydning for deres selvforståelse som somaliere. Men eksemplet viser, at det ikke er en anerkendelse, der har styrke til at overvinde og fortrænge de interne modsætningsforhold, der også kendetegner immigranternes erfaringer

og selvbevidsthed. Heller ikke den dag i dag er det lykkedes at forene immigranterne fra Somalia i ét netværk.

Det manglende fælles grundlag og de modsætningsforhold, der blev udtrykt på netværksmødet, kommer også til udtryk i immigranternes grupperinger og indbyrdes kampe om, hvordan man lever og bør leve i Danmark. På et konkret og lokalt niveau udmønter forskellene sig i en lang række formelle og uformelle foreninger, klubber og netværk. I hovedtræk kan disse grupper siges at være baseret på tre grundlæggende forskellige idéer om samfundets rette organisering: den moderne europæiske samfundsmodel, klansystemet samt islam. De forskellige idéer angiver grundlaget for forholdet mellem den enkelte og gruppen, som henholdsvis en anerkendelse af den enkelte som person med ret og pligt til at træffe beslutninger for sig selv og stå til ansvar over for samfundet, som anerkendelse af den enkelte som del af en slægt med ret og pligt til at tage vare på slægten som en del af sig selv, og endelig som en anerkendelse af den enkelte som ansvarlig over for Gud og for at følge de af Gud angivne retningslinjer for det gode liv i familien og i samfundet.

Træk af den interne differentiering

Disse tre idéer tager imidlertid ikke form som en organisering af immigranterne i tre forskellige grupper. Hver idé eller princip realiseres gennem en mangfoldighed af forskellige formelle og uformelle sammenslutninger med mere eller mindre klare afgrænsninger. De grupper, der kan siges at realisere samme princip, rummer en række fællestræk, men de adskiller sig samtidig fra hinanden via den differentiering, det mere almene princip muliggør. Fælles for de klubber, der tager udgangspunkt i klientilhør, er således netop klan-identifikationen og de gensidige forpligtelser, der er forbundet med denne selvforståelse. Flerheden af klaner og klansystemets opdeling i sub-klaner muliggør samtidig en flerhed af klubber baseret på samme princip. De klubber, der i modsætning hertil har republikken eller mere præcist den moderne europæiske statsform med anerkendelsen af den enkelte som person som grundlag, forener immigranterne som personer på tværs af klaner. Det er i denne gruppe, den stærkeste vilje til et stort somalisk netværk findes. Disse klubber adskiller sig fra hinanden ved at være optaget af forskellige problemstillinger ved-

rørende integration i Danmark (særlige problemer angående f.eks. børn, familien, kvinder m.v.) eller af udviklingen i Somalia. Og netop i dette sidste engagement opstår der et modsætningsforhold mellem klubberne, fordi nogle arbejder for genopbygningen af Somalia, mens andre arbejder for international anerkendelse af f.eks. Somaliland og dermed for en opløsning af Somalia som ét land. I de religiøst baserede sammenslutninger er islam det fælles udgangspunkt, og her mødes man ikke blot på tværs af klientilhør, men ofte også på tværs af nationaliteter. Disse sammenslutninger adskiller sig fra hinanden gennem bl.a. deres tolkning af forholdet mellem islam og den europæiske samfundsmodel og dermed også i tolkningen af det rette hverdagsliv i Danmark.

Selv om de mange formelle og uformelle organisationer grundlæggende refererer til et af de tre principper, så udelukker det imidlertid ikke tilstedeværelsen af de andre principper, men betydningen af dem ser ud til at være underordnet et af de dominerende principper. Den enkelte sammenslutning rummer derfor ofte en større kompleksitet end en umiddelbar tolkning af dem, som udtryk for blot et af de tre principper, giver plads til.

Den enkeltes handlemuligheder

Anskuer man denne organisering af immigranter fra Somalia fra den enkelte immigrants perspektiv, åbner der sig umiddelbart en mangfoldighed af muligheder for deltagelse i netværk med andre immigranter fra Somalia. Den enkelte kan deltage i en lang række af disse grupperinger, befinde sig centralt i nogle og mere perifert i andre. Men den enkelte kan også være udelukket fra eller have fraskrevet sig selv deltagelse i nogle helt tredje grupperinger. Den etablerede mangfoldighed af grupper og netværk er med andre ord ikke lige tilgængelige eller lige relevante for alle. Men hvad betinger da, om den enkelte indgår i det ene eller i det andet netværk? Er der tale om et frit valg? Er alle netværk lige tilgængelige for alle? Hvorfor er nogle netværk mere relevante end andre? Jeg vil i det følgende se nærmere på betingelserne for deltagelse i de interne netværk. Og jeg vil på baggrund heraf i afslutningen af artiklen vende tilbage til indledningens problematisering af den politiske forståelse af integration som et spørgsmål om den enkeltes frie vilje.

Analysen er her afgrænset til at inddrage to eksempler, der har til formål at belyse, hvor forskelligt deltagelse i netværk former sig. Den enkeltes deltagelse i netværk analyseres som en kamp for anerkendelse af og en mulighed for at realisere den enkeltes selvforståelse og dermed forståelsen af, hvordan det er rigtigt at handle for sig selv, over for andre og i samfundet. Anerkendelseskampen analyseres ud fra et immigrantperspektiv som en dialektisk relation¹⁶ mellem immigranten som et allerede værende subjekt, en erfaringsbaseret forståelse af sig selv og omverdenen, hvis bestræbelse er realiseringen af sig selv gennem omgang med omverdenen. Subjektets centrisme indebærer, at de foreliggende muligheder anskues i forhold til deres relevans som eksistensbetingelser. Subjektiviteten udpeger med andre ord nogle relationer og vilkår som genkendelige og relevante, mens andre ikke fremstår som genkendelige eller relevante. I anerkendelseskampen realiseres, transformeres eller fremmedgøres immigrantens subjektivitet via den allerede-værende subjektivitets tilegnelse af de aktuelle eksistensbetingelser. Viljen indkredses gennem de bestræbelser, der er indeholdt i den enkeltes praksis. Det er, som de følgende analyser vil vise, ikke muligt at tale om subjekter, hvis viljer formes frit, men derimod om bundne og begrænsede viljer.

En gruppe af immigranter fra Somalia, der ofte ikke vies megen opmærksomhed, er den gruppe, hvis praksis i vidt omfang indebærer en samtidig realisering af den statslige idé om den enkeltes vilje til integration. Der er tale om somaliere, mænd såvel som kvinder, der i løbet af få år har lært dansk og, som gennem uddannelse eller arbejde har kvalificeret sig til deltagelse på det danske arbejdsmarked. Det er en gruppe, der internt lader sig analysere med vidt forskellige livsformsbegreber, og som således adskiller sig fra hinanden ved f.eks. at have forskellige idéer om

---

16. Den dialektiske forståelse af anerkendelseskampen er inspireret af det hegelske anerkendelsesbegreb og indgår i dag som centralt begreb i stats- og livsformsteorien. Se Højrup, *Omkring livsformanalysens udvikling*, Henriette Buus, *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*, København 2001; Tina Kallehave, *Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Udforskning af begreber til analyse af brydninger og processer i immigrationsproblematikken*, Ph.d.-afhandling, København 2003 samt Tina Kallehave, »Hjem og hjemløshed blandt somaliske mænd – in- og eksklusionsprocesser«, *Nord Nytt*, nr. 97 december 2005 for udforskning og anvendelse af begrebet anerkendelse i forskellige problematikker.

den gode familie og det gode arbejde.¹⁷ Men det er samtidig en gruppe, der er fælles om at sætte egeninteressen og den enkeltes ret til selvbestemmelse højt.

Denne selvforståelse og realisering af sig selv som person kan imidlertid ikke tages for givet, idet den vedligeholdes og omformes i vedvarende anerkendelseskampe i relationer til såvel det danske samfund som til andre immigranter fra Somalia. Det er særligt relationerne til andre immigranter, der tydeliggør, at immigrantens selvforståelse som person ikke er en selvfølge, og dermed at der findes andre identifikationsformer. Ved at sætte fokus på immigranter, hvis praksis i betydeligt omfang lader sig analysere som personlige strategier, bliver det muligt at belyse, at viljen selv for dem er bundet og begrænset, og at de ikke frit kan vælge og realisere enhver tænkelig eller ønskværdig praksis. Selv de immigranter, der bedst lader sig analysere som personer, viser sig ikke at kunne betragtes som subjekter med frie viljer.

I det først følgende eksempel møder vi en mand, hvis hverdagsliv umiddelbart kan ses som billedet på en immigrant, der har udvist »vilje til integration«, mens det efterfølgende eksempel umiddelbart bedst kan ses som udtryk for det modsatte. Udgangspunktet er for begge eksempler personernes respektive relationer til andre immigranter fra Somalia.

Musse er en ung mand i slutningen af 30'erne, hans netværk består af såvel danskere, immigranter fra Somalia og andre med immigrantbaggrund. Hans netværk med immigranter fra Somalia består i betydeligt omfang af mænd, der på flere måder – i forhold til uddannelse, arbejde, synet på integration, immigranternes indbyrdes konflikter m.v. – har samme opfattelse af livet som han selv. Det er immigranter fra Somalia, hvis tankegang han genkender og identificerer sig med.

Mine somaliske netværk ... jeg prøver ... nu har jeg fundet de rigtige mennesker ... Der er meget stor forskel mellem folkene fra Somalia. Men nu har jeg fået mine rigtige venner. Hvad jeg mener, det er: Vi er meget modstandere af den der stamme- eller klantankegang. Og jeg tror, at det

---

17. Tina Kallehave, *Motivation og vilje til arbejde – et livsformsperspektiv på arbejdets betydning for somaliske mænd*. Under udarbejdelse. I denne artikel uddybes forskellige idéer om det gode arbejdsliv og vilkårene for deres realisering gennem relationerne til det svenske og danske arbejdsmarked.

er det eneste problem, som overskygger alle problemer, som vi har her. Og hvis vi ikke havde stammeproblemet, så lavede du ikke research i integration [dvs., at så var det overflødig]. Hvis jeg tænker, at det kun er mine børn, eller jeg kan kun finde somaliske venner fra min egen stamme her i Danmark, så er det kun en lille smule mennesker ... Men hvis jeg mener, at alle somaliere, de er ens for mig, og jeg skal vurdere folk ud fra, hvad han er, hvad han tænker, hans personlighed. Ikke hvor fanden, han kommer fra i 500 til 700 til 1000 år – hvilken stamme han kommer fra. Så den forståelse [dvs. klantankegang], den ødelægger fra begyndelsen al vores diskussion.

Det har taget tid for Musse at få opbygget sit nuværende netværk. Men det er nu lykkedes ham at møde andre immigranter fra Somalia, der lige-som ham selv anerkender andre på grundlag af den enkeltes personlighed; hvad han er, og hvad han tænker. Det er samtidig en anerkendelse, der finder sted i et opgør med klantankegangen; den enkelte skal ikke vurderes ud fra eller handles over for på grundlag af de slægtsrelationer, der rækker mange hundrede år bagud. Men klantilhøret er ikke kun et fænomen, der rækker tilbage i tiden. Det er også et fænomen eller en tankegang, Musse tilskriver en aktuel betydning, og som skaber indbyrdes forskelle og modsætninger i immigrantgruppen. Musse ser sig selv og alle andre immigranter fra Somalia som somaliere, og i lyset heraf bliver de forskelle, der tegner sig med klantankegangen den for Musse grundlæggende årsag til immigrantgruppens problemer.

Anerkendelsen som person er imidlertid ikke kun et forhold, der gør sig gældende i relationerne til andre somaliere. Anerkendelsens af personen gennemtrænger Musses hele praksis og dermed hans selvforståelse. I alle de år, han har været i Danmark, har han hele tiden haft det mål at afslutte den universitetsuddannelse, han var i gang med i Somalia, og derefter få det arbejde, han er fagligt kvalificeret til. Da jeg møder ham, er han ved at afslutte sin universitetsuddannelse. Det har været hårdt at klare de faglige udfordringer på dansk, at få det sociale liv på universitetet til at fungere, passe studenterarbejdet og samtidig få familien med kone og efterhånden fire børn til at fungere. Men Musse ved, hvad han vil, og det driver ham til at holde fast. Han har gjort sig mange overvejelser om, hvordan han bagefter skal få et fagrelevant arbejde. Problemet, som han

ser det, er både modstanden på det danske arbejdsmarked over for at ansætte somaliere, men også at der ofte kræves arbejdserfaring for at få et job. Mens det første er et vilkår, Musse er uden mulighed for at påvirke, så har han forholdt sig strategisk til det sidste ved i kortere og længere perioder at tage arbejde for danske virksomheder i udlandet. Det betyder, at han har været nødt til at efterlade hustru og fire børn tilbage i Danmark. Det har kunnet lade sig gøre, fordi hans egen mor og søster har trådt til og hjulpet hustruen i de perioder, hun var alene.

Det er det udfordrende og indholdsrige arbejde, der er målet for Musse. Uddannelsessystemet i Danmark har udgjort et genkendeligt og relevant vilkår for Musse. Det har givet ham mulighed for at uddanne sig og (hvis han får arbejde) arbejde med noget, der virkelig interesserer ham. Samtidig forventer han, at han vil kunne sikre sig selv, sin hustru og børn et solidt levestandard. Hustruen har hele tiden støttet Musse i hans bestræbelser. Hun har gjort det muligt for ham at være væk fra familien i længere perioder ved at lade hans mor og søster bo hos sig og hjælpe til. Hustruens praksis har dermed været et middel til, at Musse kunne realisere sit mål om uddannelse og samtidig fastholde familien.

Musses mål danner samtidig grundlag for fællesskabet med andre immigranter fra Somalia, der også stræber efter videregående uddannelser, mens hans kamp for anerkendelse som en god studerende og arbejdskraft er ikke sket uden omkostninger. Den tid, han har prioriteret på studierne, arbejdet og omsorgen for familien, har samtidig indebåret et fravalg af tid til, omsorg for og økonomisk støtte til andre slægtninge. Når slægtninge henvendte sig til ham og bad om hans tid og hjælp, prioriterede han studierne og familiens økonomi frem for slægtningenes behov. Det har ikke været et nemt valg, og han har ofte haft dårlig samvittighed, når han har afvist slægtninges anmodning om hjælp. Det er valg, der nu betyder, at disse slægtninge ikke længere regner med ham, ligesom han heller ikke længere kan regne med dem. Konsekvenserne er barske, men alligevel er Musse ikke i tvivl om, at han har gjort det rigtige. Han ser grundlæggende sig selv som ansvarlig for sit eget liv. Andre slægtninge er ikke ansvarlige for hans liv, og han fraskriver sig medansvaret for deres liv. Med denne praksis viser han, at han ikke anerkender de forventninger, klientankegangen implicerer.

Men hvad betinger, at Musse ser sig selv som person og dermed sam-

tidig afviser enhver anerkendelse af klansystemet. Hvad betinger, at han i den grad pålægger sig selv ansvaret for sit eget liv? Hvorfor lader han sig ekskludere af de somaliske netværk, der er baseret på klientlignende? Musse kender udmærket til spillereglerne i de slægtsbaserede netværk. Han kender dem så godt, at han også ved, hvornår han bryder med dem. Han kender dem, fordi de altid har været en del af hans liv. Men det afgørende ser ud til at være, at hans egne veje gennem livet ikke har været betinget af de døre, slægten kunne åbne for ham. Musses far gjorde det netop klart, at han ikke ville udnytte sin position og relationer til andre betydningsfulde slægtninge for at sikre Musse en nem vej til og gennem universitetet i Somalia. Det betød bl.a., at Musse var nødt til at tage den militærtjeneste, han selv følte, var spild af tid, at han ikke fik et stipendium til studier i Italien m.v. I de situationer, hvor slægten kunne have banet vejen for Musse, afskrev hans far muligheden og pålagde i stedet Musse selv at bane vejen. Mens mange andre universitetsstuderende og offentligt ansatte i Somalia kom frem ved hjælp af slægtninges indflydelse, så har slægten ikke været et nødvendigt middel på Musses vej gennem livet. Hans erfaringer peger ikke på nødvendige relationer til slægten, men derimod hele tiden på, at han selv måtte slide i det for at nå de mål, han satte for sig selv. At være opvokset tæt på det politiske og økonomiske system, der voksede frem med republikken Somalia og med forældre og søskende, der alle er veluddannede, har endvidere gjort det til en selvfølge for Musse at arbejde og at arbejde med jobs, der er fagligt udfordrende. Dette, kombineret med det ansvar for sit eget liv, han fik pålagt af sin far, og det ansvar han dermed blev nødt til at udøve, er blandt forudsætningerne for den selvstændige og målrettede person, han nu fremtræder som.

Valget af videregående uddannelse i Danmark kommer nemt til at ligne et frit valg, men det er et valg, der er bundet og muliggjort af disse erfaringer. Samtidig er det et valg, der forudsætter, at mulighederne for at realisere hans personlige interesse er til stede. Det veludbyggede uddannelsessystem i Danmark udgør en optimal mulighed for Musse og forudsætter primært, at han yder det optimale i forhold at lære dansk, tilegne sig de nødvendige faglige kompetencer, etablere et fagmiljø for andre ensomme på uddannelsesinstitutionen, arbejde ved siden af studierne, når SU ikke slår til osv. Her spiller slægten ingen nødvendig rolle. Det hverdagsliv, Musse lever, og som i vidt omfang kan ses som en realisering af

de krav, der fra politisk side er forbundet med integration, er med andre ord hverken resultatet af en tvungen situation eller af et frit valg, men af en *bundet og begrænset valgsituation*; en valgsituation, der er konstitueret i relationen mellem det allerede-værende subjekt og de muligheder, den enkelte stilles overfor.

Denne binding og begrænsning i valgsituationen bliver endnu tydeligere med det efterfølgende eksempel. Udgangspunktet for anerkendelseskampen er grundlæggende det samme, i og med at den unge mand, som eksemplet handler om, også ser sig selv og handler som en person med ret og pligt til at tage vare på sig selv.

I de interne anerkendelsesrelationer, der er betydningsfulde for ham, mødes han imidlertid af kriterier for anerkendelse, der hviler på en opfattelse af slægten og islam som det primære. I stedet for at rumme en genkendelse og gensidig anerkendelse fører anerkendelseskampene til en mere og mere markant gensidig eksklusion.

Da jeg møder Raage, bor han på et herberg for hjemløse, og hans primære netværk består af kontakten til de andre somaliere på herberget. Han omtaler ikke dette netværk som et netværk, han har valgt eller ønsket at deltage i:

Vi snakker sådan set ikke. Vi ser fjernsyn. Vi snakker sådan set ikke ret meget somalisk – vi snakker ikke om noget fra Somalia. Nogle tygger kat [blade med euforiserende virkning]. Andre, de sidder og drikker. Og andre laver ikke noget. Så det er forskelligt, hvad den enkelte gør ... Det er ikke fordi, jeg kan sige, at det der, det er et godt netværk. Men du kan ikke være alene hele tiden, bare isolere dig inde på dit værelse. Nogle gange har du brug for at snakke med dine landsvenner. Se dem. Det er dem, jeg omgås. Fordi de bor herude.

Raage genkender sig i de andres måder at være sammen på; han er selv somalier, ser fjernsyn, drikker øl og bor på herberget. Det er umiddelbart disse sider af deres liv, der skaber fællesskabet. Men da Raage både ønsker at komme væk fra herberget og holde op med at drikke, er der ikke tale om en positiv identifikation. Deltagelsen i netværket på herberget ser, som jeg kommer ind på i det følgende, i højere grad ud til at være en følge af en mere eller mindre gensidig eksklusion fra andre somaliske netværk. De netværk, som Raage udpeger, er på den ene side en række somaliske

klubber og på den anden side fællesskabet med sin mor, far og morens mere religiøse slægtninge. At han ikke kommer i de somaliske klubber begrundes han således:

Ja, mange ser på én. Får én til at nedværdige sig. De siger: Hvorfor vil du ikke hjælpe dine forældre? Hvorfor vil du ikke rejse derned [til Somalia] og passe forretningen? Hvorfor vil du ikke komme og besøge os? Hvorfor vil du ikke dit og dat? Og jeg gider sgu ikke sådan noget brok. Det er også derfor, jeg ikke har lyst til at omgås med somaliere. Det er derfor, jeg passer mig selv. Fordi jeg gider ikke somaliske klaner og klubber ... Man skal bo hjemme hos sine forældre. Man skal hjælpe. Man skal gøre dit. Man skal vaske op. Jeg gider sgu da ikke bo i al evighed hjemme hos mine forældre ... De vil ikke acceptere, at du flytter hjemmefra. Det eneste tidspunkt, man skal gøre det, er, når man skal giftes ... Altså, jeg vil sige, jeg vil stå på mine egne ben ... Jeg skulle også kunne have min egen frihed.

Raage undlader at komme i de somaliske klubber. Han vil ikke konfronteres med andres forventninger om, at han bør forholde sig til forældrene på en anden måde, end han gør nu, nemlig ved at hjælpe dem og gøre, som de gerne vil have. Han ønsker ikke, at andre skal møde ham med en masse spørgsmål om, hvorfor han ikke vil leve op til disse forventninger. Raage har en klar forventning om, hvad deltagelsen i klubberne indebærer, og han markerer tydeligt, at han ikke identificerer sig med disse krav og forventninger. Citatet antyder, at klubberne er åbne overfor ham, men det er samtidig en inklusion, der er nært forbundet med de anførte forventninger om især at hjælpe forældrene. Inklusionen sker derfor ikke uden betingelser, og Raage ved, at han hverken kan eller vil anerkendes på de forventede betingelser.

Det ved han, fordi den meget begrænsede og indirekte kontakt, han i dag har til sin mor og hendes slægtninge, netop er resultatet af en i langvarig og modsætningsfyldt anerkendelseskamp. Anerkendelseskampen rækker langt tilbage og begyndte allerede, da Raages mor og slægtninge kom til Danmark. Raage var vokset op med sin mor og hendes slægtninge i Somalia, men kom til Danmark som teenager og boede her sammen med sin far og bror. Faren havde et godt job, som indebar, at han ofte var bortrejst, så Raage og hans bror måtte klare store dele af hverdagen selv. Da moren og en del af hendes slægtninge nogle år senere kom til Dan-

mark ligesom mange andre flygtninge fra Somalia, forandrede villkårene for Raages hverdag sig. Moren og hendes slægtninge kunne ikke anerkende det ungdomsliv, Raage levede, og de opfordrede ham på mange måder til at tage ansvar for slægten og krævede, at han deltog i de aktiviteter, de selv var med til at arrangere omkring moskéen. Raage fortsatte imidlertid sit ungdomsliv, men forsøgte gentagne gange at nærme sig kravene fra moren og hendes slægtninge for derigennem at blive anerkendt som den gode søn og slægtning, han tidligere hos moren i Somalia og hos faren i Danmark havde været anerkendt som. Kampen om Raages livsførelse udviklede sig gradvist og førte til flere og mere åbne konflikter mellem Raage, moren og hendes slægtninge. Den foreløbige kulmination på anerkendelseskampen fandt sted på et tidspunkt, hvor Raage havde besluttet, at han nu *ville* have anerkendelse som en god søn og slægtninge af moren og hendes netværk. Han havde derfor indvilliget i at gifte sig med en somalisk pige, som en af morens slægtninge havde fundet til ham. Men før ægteskabet kunne indgås, skulle han vise sin vilje til at leve det liv, moren og slægtningene så som det rigtige. Det indebar, at han skulle deltage i aktiviteterne omkring moskéen på lige fod med dem selv.

Men deltagelsen var i hele perioden præget af Raages tvivl. Han genkender ikke sig selv i den muslimske praksis, som hans mor og hendes slægtninge praktiserer og argumenterer for. Det er for Raage en praksis, der rummer langt flere restriktioner end den muslimske praksis, han husker fra sin opvækst i Somalia. Raage ved, at denne muslimske praksis er forudsætningen for at blive anerkendt af moren som den gode søn, han altid har set sig selv som, men den manglende identifikation efterlader ham splittet. En dag under Ramadanen bliver han af nogle slægtninge bedt om at tage i byen for at købe mælk, men da han står og skal til at betale, beslutter han sig for ikke at vende tilbage. Siden da har han ikke talt med sin mors slægtninge, og han har forsøgt at holde afstand til, men hele tiden være orienteret om, hvordan det går med moren, hans søskende og faren. Han beskriver beslutningen således:

Det er fordi, jeg synes det var urealistisk, at de skulle bestemme over mig. Hvem jeg skulle giftes med. Og de skulle forlange af mig, at jeg kom hver dag [i moskéen]. Og hun skulle se, at jeg var den rette mand for hende. Så tænkte jeg, nej nu er det sgu for meget. Så lige pludselig, jeg snakkede

med mig selv, mens jeg var i Aldi: Skal du gå tilbage? ... Nej. Så tænkte jeg, du skal ikke gå tilbage. Færdigt arbejde. Så tog jeg en taxi, og lige siden har jeg ikke været der. Jeg har heller ikke snakket med noget af min mors familie lige siden.

Det er i kampen om anerkendelse som en god søn og slægtning, at modsætningsforholdene mellem henholdsvis Raages og morens og hendes slægtninges selvforståelse og gensidige forventninger kommer tydeligst frem. I modsætning til Raage anerkender moren og hendes slægtninge gensidigt hinanden gennem deres praksis som gode muslimer og slægtninge. De identificerer sig med denne praksis og har samtidig mulighed for at realisere disse sider af deres selvforståelse gennem deltagelsen og fællesskabet. Raage identificerer sig ikke med de krav, som moren og hendes slægtninge forbinder med dét at være slægtning, søn og muslim. Raage bestræber sig på og kæmper for at leve op til de krav, inklusionen i deres netværk forudsætter, men det lykkes ikke for ham.

I modsætning til den forpligtelse over for troen og slægten, som anerkendelsen forudsætter, identificerer Raage sig med en ret til at gøre det, han selv har lyst til; det, han finder rigtigt for sig selv. Han identificer sig med andre ord som en person med ret til at følge egne interesser. Og selv om han forsøger ihærdigt, lykkes det ikke at tilsidesætte denne egeninteresse til fordel for hensynet til slægten og til en islamisk praksis. For Raage betyder tabet af den gensidige anerkendelseskamp en eksklusion fra det netværk, som han ganske vist ikke identificerer sig med, men hvor de mennesker, der kunne sikre hans anerkendelse som god søn, har deres færden. Det mål, som Raage har, forbliver urealiseret med den tabte kamp. Raage vil gerne anerkendes som en god søn, med modsætningen mellem hans selvforståelse og de krav, der stilles som betingelse for anerkendelsen, lader sig ikke forene i en gensidig anerkendelse og realisering af hans vilje.

Den selvforståelse som person, der kommer til udtryk i Raages kamp for anerkendelse i relation til moren og hendes slægt, viser sig også i andre sider af Raages selvforståelse og praksis. Efter et par kortvarige løse jobs er han i knap syv år, parallelt med anerkendelseskampene med moren og hendes slægt, ansat inden for den samme servicebranche. På et tidspunkt, da branchen og jobmulighederne indsnævres, kan han kun få et job på

nedsat tid, og han synes ikke længere, at det kan *betale sig* at arbejde. Med forventning om snart at finde et andet job, siger han op og går på dagpenge. Senere kommer han ind på en kortvarig uddannelse inden for restaurationsbranchen, men dropper det efter nogen tid, da han ikke kan få SU'en til at slå til. Efter nogle år på dagpenge kommer han på kontanthjælp. Siden da har han kun været tilknyttet arbejdsmarkedet gennem forskellige aktiveringsprojekter.

Raages skolegang og arbejdsliv har ikke som Musses været præget af en målrettet indsats for at kvalificere sig til jobs med store faglige udfordringer. For Raage har det handlet om at have et arbejde, så han har økonomisk frihed til at gøre, hvad han har lyst til. Lønnen har været motivet til at arbejde og midlet til at få en god fritid. Den tabte anerkendelseskamp med moren og hendes slægtninge indebærer imidlertid, at Raages selvforståelse som en god søn i familien ikke kan realiseres. Dermed mister han også muligheden for at realisere en del af den gode fritid, han skulle tjene penge til. Gradvist gennem anerkendelseskampene begynder han endvidere at drikke, og efterhånden som konflikterne eskaleres, forøges hastigheden i hans mange boligskift mellem forældrenes hjem, venner og herberg for hjemløse. I denne proces reduceres også hans motiv for at fastholde arbejdet.

Til forskel fra eksemplet med Musse, lykkes det ikke Raage at finde identifikation i en gruppe af somaliere, der netop, som ham selv, identificerer sig som personer med ret og pligt til at træffe beslutninger for og være ansvarig for sig selv. Musses positionering som person anerkendes både af hans nærmeste familie og venner, der også ser sig selv som personer. Raages kamp for anerkendelse finder også sted i relation til den nærmeste familie, men her i form af modstridende forventninger. Mens såvel Musse som Raage positionerer sig som personer, bliver det klart, at mulighederne for at realisere dette almene træk af deres selvforståelse er underlagt helt forskellige vilkår. Disse vilkår er på den ene side selvforståelsens særlige udformning i opfattelsen af forholdet mellem arbejde og fritid/familie og på den anden side betingelserne for at realisere målene i denne særlige selvforståelse. Musse kan netop realisere sit mål med uddannelsen, da uddannelsesmuligheden for det første foreligger, og da hans stræben efter dette mål for det andet tilmed anerkendes af familie og venner. Raages stræben efter en god fritid med ungdomsliv og familie an-

erkendes og realiseres ikke, og formålet med det arbejde, der skulle sikre ham midlerne til at leve det gode fritidsliv, går tabt..

De viljer, Musse og Raage udøver, er i dette perspektiv bundet af deres egen selvforståelse. Deres bestræbelser er ikke rettet mod alt muligt, men mod det særlige, der fremstår som meningsfuldt for dem. Det er den handling, der forekommer meningsfuld, som sikrer viljen. Viljen er i den forstand *bunden*. Men viljen er også *begrænset*, fordi de vilkår, der skal til for at realisere deres bestræbelser, ikke nødvendigvis er til stede eller tilgængelige. For Musse er uddannelsen som et afgørende vilkår tilgængelig, men for Raage er anerkendelsen som god søn ikke tilgængelig. I en sådan relation efterlades den enkelte uden mulig for at realisere bestemte træk af sin selvforståelse, og fremmedgørelsen¹⁸ træder ind.

Vilje til integration?

De to eksempler er på ingen måde udtømmende for den differentiering, der gør sig gældende i gruppen af immigranter fra Somalia. Jeg har således medtaget eksempler, der har den personlige vilje, men hverken islam eller slægten, som udgangspunkt for selvforståelsen. Disse andre identifikationsformer er skitseret i eksemplet med Raages mor og hendes slægtninge samt i Musses klare afvisning af klientankegangen og dermed præsenteret som træk af de komplekse modsætningsforhold, der gør sig gældende i de indbyrdes anerkendelseskampe mellem immigranter fra Somalia. Jeg har her valgt eksempler, der med personen som fælles grundlag netop gør det muligt at vise, hvordan selv den personlige vilje ikke er en fri vilje, men en vilje underlagt bindinger og begrænsninger.

Eksemplerne afspejler sider af de komplekse relationer, immigranter fra Somalia indgår i, og som er med til at forme deres hverdagsliv i Danmark. Der er naturligvis kun tale om eksempler, men de giver et indtryk af den spændvidde og mangfoldighed af in- og eksklusionsprocesser, der finder sted blandt immigranter fra Somalia. In- og eksklusionsprocesserne kan være forbundet med gensidig anerkendelse, identifikation og dermed med realisering af en praksis, den enkelte genkender sig i. Men de kan også være forbundet med tvetydige relationer og eksklusionsproces-

---

18. Se Kallehave: *Somaliske livsformer i velfærdsstaten* for en diskussion af begreberne neokulturation, transformation og fremmedgørelse.

ser, der ikke nødvendigvis modsvares af identifikation med og inklusion i andre netværk. At agere og indgå i netværkene er dermed forbundet med en lang række restriktioner, som den enkelte ikke er herre over. To pointer er væsentlige at fremhæve i denne sammenhæng. Den ene er, at konsekvenserne af de in- og eksklusionsprocesser, den enkelte indgår i, er betinget af, hvordan de netværk, der inkluderes i og ekskluderes fra indgår som mål eller middel i den enkeltes liv. Den anden er, at in- og eksklusion ikke kan ses som et frit valg, forstået således, at Raage f.eks. kunne have valgt at blive en del af morens miljø. Eksemplet viser netop, at han faktisk forsøger og dermed udviser vilje til at leve sådan, men at han ikke kan identificere sig med dette liv og dermed i sidste ende ikke kan realisere det trods sin gode vilje.

Det er i lyset heraf muligt at vende tilbage til artiklens indledende problematisering af den forståelse af immigranten, der præger dansk integrationspolitik og forvaltningspraksis. Eksemplerne viser på den ene side, at organiseringen af det danske samfund – uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet – rummer en række vilkår, der er genkendelige og relevante eksistensbetingelser for i det mindste nogle af immigranterne fra Somalia. Men eksemplerne gør det samtidig klart, at der er en nær sammenhæng mellem immigrantens selvforståelse og de samfundsmæssige vilkår, der udgør de relevante eksistensbetingelser. Ligeledes bliver det klart, at mulighederne for at drage nytte af de relevante samfundsmæssige vilkår yderligere er betinget af immigranternes relationer til såvel familien som til de forskellige netværk, de somaliske immigranter i øvrigt er splittet i. Det bliver dermed klart, at selv når de krav, der er forbundet med at vise vilje til integration, indgår som mål eller middel i den enkeltes liv, så kan konsekvenserne af de interne in- og eksklusionsprocesser, der også er en del af livet som immigrant, være så omsiggribende, at de overskygger immigrantens muligheder for at realisere disse andre sider af deres selvforståelse. Immigranten kan befinde sig i en situation, hvor kampen for at etablere meningsfulde relationer til immigrantmiljøet overskygger kampen for eller ophæver betydningen af at etablere meningsfulde relationer til det danske samfund.

Immigranten har dermed ikke en selvforståelse og indgår heller ikke nødvendigvis i et system af relationer, der gør det muligt at udvise vilje og realisere en praksis, der samtidig indebærer en realisering af de krav,

der forbindes med viljen til integration. Immigranten kan dermed ikke nødvendigvis betragtes som eller stilles til ansvar som det subjekt, den politiske bestemmelse af integration forudsætter.

Summary

Between social relations and labour market:

On the will to integrate

In Denmark and the other Scandinavian countries, politicians single out the relatively low employment frequency of immigrants as a crucial reflection of poor integration. State-initiated integration measures therefore often have increased employment as a crucial goal. Actions concerning the immigrant and his or her behaviour are especially pointed out as relevant means to ensure increased employment. This focus on the immigrant as a subject that has to be worked on to ensure increased employment makes it relevant to look at the connections between the perception of this subject, the immigrant's practice, and the conditions for it.

The article seeks to pin down the dilemma of the universalist welfare state between, on the one hand, securing the welfare of the individual through detailed legislation, and on the other hand, the necessity to interpret all individual situations and needs within the framework of the law. The simultaneous process of making the individual increasingly responsible for his or her own situation means that this dilemma results in requirements on the immigrant to *show a willingness to integrate*.

The article problematizes this understanding through analyses of the conditions for "the will to integrate" among immigrants from Somalia now living in Denmark. This is done by illuminating features of the internal antagonisms among immigrants from Somalia. The significance of these differences is made concrete through analyses of two selected cases. With a focus on internal processes of inclusion and exclusion within the immigrant environment, in relation to family, relatives, believers, clan members, and friends, the article reveals features of the complex set of relations in which the immigrants' relationship to the Danish labour market is shaped. It argues that the relationship to Danish society cannot

be studied as an isolated relationship, but must be illuminated through the more complex set of relations to which the immigrants belong. Two points are emphasized. One is that the consequences for individuals of the processes of inclusion and exclusion are conditioned by the way the networks they are included in or excluded from are a means or an end in the individual's life. The other is that inclusion and exclusion cannot be viewed as results of a free choice, but as conditioned and restricted choices. These conditions mean that the immigrant cannot necessarily establish a practice which can be interpreted, from the point of view of integration policy, as showing a "will to integrate".

Referencer

- Andersen, Niels Åkerstrøm, *Borgerens kontraktliggørelse*, Hans Reitzels Forlag, København 2003
- Bernild, Ole, *Seks forelæsninger om velfærdsstatens udvikling*, www.hum.ku.dk/lov/arbejdspapirer/arbejdspapirer.htm, Københavns Universitet, København 2002
- Bovbjerg, Kirsten Marie, *Følsomhedens Etik. Tilpasning af personligheden i New Age og moderne Management*, Hovedland, Højbjerg 2001
- Brochmann, Grete, »Statsborgerskab, medborgerskab og tilhørighet«, *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*, red. Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink & Jon Rogstad, Gyldendal Akademisk, Oslo 2002, s. 56–84
- Brochmann, Grete, »Velfærdsstatsdilemmaer i det flerkulturelle Skandinavia«, forelæsning ved Københavns Universitet, arrangeret af projekt *IMIO*, København 2005
- Buus, Henriette, *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk* (Stats- og livsformer 2, Etnologiske studier), Museum Tusulanum, København 2001
- Fadel, Ulla Holm, Hervik, Peter & Vestergaard, Gitte, »De 'besværlige' somaliere«, *Den generende forskellighed. Danske svar på den stigende multikulturalisme*, red. Peter Hervik, Hans Reitzels Forlag, København 1999, s. 171–213
- Højrup, Thomas, *Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej? Introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag* (Stats- og livsformer 5, Etnologiske Studier), Museum Tusulanum, København 2003

- Højrup, Thomas, *Omkring livsformsanalysens udvikling* (Stats- og livsformer 1, Etnologiske Studier), Museum Tusulanum, København 1995
- Kallehave, Tina, »Hjem og hjemløshed blandt somaliske mænd – in- og eksklusionsprocesser«, *Nord Nytt*, nr. 97 december 2005
- Kallehave, Tina, *Motivation og vilje til arbejde – et livsformsperspektiv på arbejdets betydning for somaliske mænd* (under udarbejdelse)
- Kallehave, Tina, *Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Udforskning af begreber til analyse af brydninger og processer i immigrationsproblematikken*, Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, København 2003
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, Integrationsaftalen »*En ny chance til alle*«, 2005
- Udlændingestyrelsen, *Rapport fra fact-finding mission til Nordøst- og Nordvestsomalialand (Somaliland)*, 13. april–8. maj 1996
- Udlændingestyrelsen, *Årsberetning 1997*
- Villadsen, Caspar, *Det sociale arbejdes genealogi*, Hans Reitzels Forlag, København 2004